

UDK 241:316.356
316.316.644:241:241:316.356](497.5)
291.5

Izvorni znanstveni rad.
Primljeno: 20. 06 2010.
Prihvaćeno: 09. 07. 2010.

RELIGIJA I OBITELJ

Utjecaj kršćanskog identiteta na percepciju odnosa roditelja i djece

Krunoslav Nikodem

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet Zagreb
Ivana Lučića 3
10 000 Zagreb
e-mail: knikodem@ffzg.hr

Sažetak

U radu se analiziraju odnosi kršćanskog identiteta i percepcija odnosa roditelja i djece, te karakteristika dobrog odgoja djece u obitelji. Rad se temelji na rezultatima empirijskog istraživanja provedenog u sklopu projekta »Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života«. Istraživanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja 2008. godine, na reprezentativnom uzorku od 1200 punoljetnih građana Hrvatske koji su u braku ili su prije bili u braku. Kršćanski identitet se konstruira od sljedećih pitanja: uvjerenje o postojanju Boga, odnosno prihvaćanje određene koncepcije Boga (kršćanske i nekršćanske); učestalost odlazaka na nedjeljnu misu (institucionalna religijska praksa); religijska samoidentifikacija (religioznost u užem smislu), te na temelju instrumenta od dvadeset čestica (pitanja o tome što znači biti kršćanin). U radu se polazi od jednostavne hipoteze da će ispitanici koji se smatraju religioznima (u širem smislu) biti skloniji isticati elemente vjerskog odgoja kao dobrog odgoja djece u obitelji. S druge strane, oni koji se pak smatraju nereligioznima, ili religioznima u smislu jedne individualizirane religioznosti, bit će skloniji isticati elemente samostalnosti djeteta u tom smislu. Rezultati analize potvrđuju tu hipotezu. U svrhu potpunije analize navedena pitanja se, gdje je to moguće zbog usklađenosti instrumenata, uspoređuju s rezultatima drugih istraživanja provedenih u razdoblju od 1997. do 2008. godine. Osim toga, u radu se tematizira i opći odnos religije i obitelji, te se ističe važnost vjerskog odgoja u obitelji (religijske socijalizacije) za razvoj i stabilnost institucionalne (crkvene) religioznosti.

Ključne riječi: religija, kršćanstvo, obitelj, djeca, roditelji, vjerski odgoj

1. UVODNE I METODOLOŠKE NAPOMENE

Jedno od ključnih pitanja svake priče o ljudskom biću, dakle o nama, ljudima, jest pitanje zajednice. Ljudsko biće je biće zajednice, društveno biće, a povezano s tim ljudsko biće je i biće transcencije, odnosno biće mogućnosti transcencije vlastite biološke prirode (Luckmann, 1967:70-71). U tom smislu važna je povezanost između društva i religije, odnosno kršćanstva koje prevladava u društvima Zapada. Na važnost povezanosti društva i religije ukazuje i poznata napomena Emilea Durkheima kako »ne postoji magijska crkva« (Durkheim, 2008:99), gdje crkva podrazumijeva zajednicu. U socio-

logiji su poznate mnoge teorije koje ističu kako procesi modernizacije, između ostalog, narušavaju zajednicu i pretvaraju je u društvo (primjerice kod Durkheima i Tönniesa), a da bi se onda društvo fragmentiralo na manje skupine i na pojedince (Zeman, 2004). Isto tako su poznate mnoge teorije u sociologiji religije koje također ističu kako procesi modernizacije bitno smanjuju društvenu važnost religije (Wilson, 1966, 1982; Berger, 1990; Bruce, 2002). Čini se da su i društvo i religija u zapadnim društvima zapali u ozbiljnu krizu, i kao pojmovne koncepcije, i kao ozbiljene prakse i obrasci života. Tako će primjerice Zygmunt Bauman, razmatrajući pitanje identiteta, ustvrditi kako suvremeni sociokulturni kontekst Zapada karakterizira izrazito odbijanje bilo kakve »odgode nagrade za životni put« (Bauman, 1996:23), a upravo je to jedna od važnih postavki kršćanstva (kao i većine drugih religija). Naravno, navedena Baumanova napomena povezana je s osnovnim karakteristikama moderniteta kao što su brzina, sekularizacija, individualizacija i apovijesnost. S druge strane, neki autori će pitati je li uopće moguća bilo kakva integracija »visoko individualiziranih društava?« (Beck, Beck-Gernsheim, 2002:17). Smatramo kako se ključ istog problema (društva i religije) nalazi u obitelji, odnosno u procesu socijalizacije. Naime, rezultati mnogih istraživanja ukazuju na činjenicu da je izgradnja identiteta (individualnog i socijalnog) u smislu stabilne koncepcije vlastitog jastva, koja se prvotno odvija u obitelji, te posebice religijskog identiteta, važna za razvijanje prosocijalnog djelovanja (Furrow, King, White, 2004:18). No ni sam proces socijalizacije nije bez prijepora. Ranije smo analizirali kako se proces socijalizacije sve više pretvara u proces infantilizacije (Nikodem, 2004a:376). Jednostavno rečeno, umjesto da roditelji uče djecu društveno prihvatljivom ponašanju, oni se trude što više i što brže ispunjavati želje svoje djece. Ta transformacija jednog od ključnih procesa u društvu povezana je s prijelazom iz društva rada u društvo potrošnje, te s procesima individualizacije i subjektivizacije. No prije svega povezana je s nestankom jednog »stabilnog, čvrstog, predvidljivog svijeta« i rastom jednog »nestabilnog, nestalnog i rizičnog svijeta« (Beck, 2001; Giddens, 2003; Bauman, 2003, 2004).

U ovom radu upravo analiziramo odnose između religije i obitelji, ili konkretnije odnose između kršćanskog identiteta i percepcija odnosa između roditelja i djece, te percepcija karakteristika dobrog odgoja djece u obitelji. Uz skromno ocrtavanje šireg konteksta analize važno je napomenuti da suvremeno hrvatsko društvo (a time i obitelj i religiju unutar tog društva) karakterizira izrazito, i ponekad doista bolno, sučeljavanje tradicije i modernizacije. Dvadeset godina nakon društveno političkih i ekonomskih promjena »tranzicija« (prijelazno stanje) još uvijek traje. Prijepornost dugotrajnosti tranzicije pojačavaju nejasnoće oko konačnog cilja i načina kako taj cilj ostvariti.

Rad je podijeljen u nekoliko dijelova. Osim ovog prvog, uvodno metodološkog dijela, u drugom dijelu kratko analiziramo stanje religioznosti u hrvatskom društvu. Pritom koristimo nekoliko čimbenika (pitanja) religioznosti, a to su uvjerenje o postojanju Boga (prihvaćenost određene koncepcije Boga), učestalost odlazaka na nedjeljnu misu, religijsko samoodređivanje (religijska samoidentifikacija ili religioznost u užem smislu), te skup pitanja o tome što je važno da bi se bilo kršćaninom. Analiza se u ovom dijelu, kao i u cijelom radu, temelji na rezultatima empirijskog istraživanja provedenog u sklopu projekta »Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života« (282-

0000000-0780). Istraživanje je provedeno tijekom svibnja i lipnja 2008. godine, na reprezentativnom uzorku od 1200 punoljetnih građana Hrvatske koji su u braku ili su prije bili u braku. Gdje to usklađenost instrumenata dopušta, ti se rezultati uspoređuju s rezultatima drugih empirijskih istraživanja koja su provedena u razdoblju od 1997. do 2008. godine. Radi se o sljedećim istraživanjima: »Aufbruch I« (1997, N=1032); »European Value Study« (1999, N=1003); »Modernizacija i identitet hrvatskog društva« (2004, N=1202); »Church and Religion in an Enlarged Europe« (2006, N=968); »European Value Study« (2008, N=1525).¹

U trećem dijelu rada analiziramo percepciju odnosa roditelja i djece i karakteristika dobrog odgoja, a u četvrtom dijelu povezujemo rezultate iz drugog i trećeg dijela. Posljednji dio je zaključni. Osnovna hipoteza od koje polazimo u ovom radu jest da će ispitanici koji se smatraju religioznima (u širem smislu) biti skloniji isticati elemente vjerskog odgoja kao dobrog odgoja djece u obitelji. S druge strane, oni koji se pak smatraju nereligioznima, ili religioznima u smislu jedne individualizirane religioznosti, bit će skloniji isticati elemente samostalnosti djeteta u tom smislu. Religioznost u širem smislu ovdje podrazumijeva prihvaćanje kršćanske koncepcije Boga (Bog-osoba), institucionalnu religijsku praksu, religijsku samoidentifikaciju, te dimenzije »kršćanskog pravovjerja« i »kršćanstva u obitelji«. Ovako postavljena »religioznost u širem smislu« proizlazi iz uvjetovanosti samih instrumenta i pitanja korištenih u navedenom istraživanju čije rezultate ovdje analiziramo i potrebe razlikovanja od religioznosti u »užem smislu«, što bi označavalo pitanje religijske samoidentifikacije.

Kako je već kratko navedeno, hipoteza se temelji na dosadašnjim spoznajama o povezanosti religije (kršćanstva) i zajednice, te nereligioznosti, ili individualizirane religioznosti i autonomije pojedinca (Luckmann, 1967; Berger, 1990; Heelas, Woodhead, 2005). To naravno ne znači da unutar crkvene (institucionalne) religioznosti ne postoji koncept i razvoj autonomije pojedinca, ili da unutar različitih oblika individualizirane religioznosti i/ili duhovnosti uopće nema naznaka zajednice ili poticaja za prosocijalno djelovanje. Ovdje je riječ o tome na što se u pojedinim oblicima religioznosti, uključujući i nereligioznost, daje poseban naglasak. Osim toga, istovremeni razvoj društvenosti i autonomije pojedinca unutar institucionalne religioznosti temelji se na okviru izvanjskih i objektiviziranih kriterija i uloga, a isto se unutar individualizirane religioznosti temelji na izboru pojedinca (Heelas, Woodhead, 2005; Inglehart, Welzel, 2005).

U analizi, osim jednostavne distribucije postotaka i usporedbe rezultata različitih istraživanja na toj razini, koristimo faktorsku analizu (komponentni model, varimax rotacija, GK kriterij redukcije dimenzionalnosti), te analizu varijance i korelacijsku analizu (Pearsonov koeficijent).

---

¹ Oznake za navedena istraživanja, koje koristimo u radu, su sljedeće: »Aufbruch I« (1997)=AUF 1997; »European Value Study« (1999, 2008)=EVS 1999, 2008; »Modernizacija i identitet hrvatskog društva« (2004)=MID 2004; »Church and Religion in an Enlarged Europe« (2006)=C&R 2006; »Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života« (2008)=KI 2008. Kako smo izravno sudjelovali u navedenim istraživanjima svi podaci i analize su rezultat vlastitog izračuna, te se dodatne reference kod tabličnih prikaza rezultata u tom smislu u ovom radu ne navode.

2. O RELIGIJSKOJ SLICI HRVATSKOG DRUŠTVA

Suvremeno hrvatsko društvo bitno karakterizira modernizacijski kontekst (Rogić 2000; Cifrić 2003), gdje procesi modernizacije donose društvene, a time i religijske promjene (Lambert, 1999:324; Marinović Jerolimov, Zrinščak, Borowik, 2004:9). Suodnos društvenih i religijskih promjena na početku je karakterizirao proces revitalizacije religije (Marinović, Zrinščak, 2006). Važnost religije, prije svega kršćanstva, u razvoju hrvatske kulture i hrvatskog društva općenito, te povezanost nacionalnog i religijskog identiteta, proizašla iz nepovoljnosti društveno-povijesnog konteksta, kao i izrazito negativan odnos bivšeg socijalističkog sustava spram religije otvorili su prostor naznačenom procesu. Rezultati empirijskih istraživanja u posljednjih nekoliko godina ukazuju na religijsku stabilnost suvremenog hrvatskog društva (Nikodem, Zrinščak, 2009; Črpić, Zrinščak, 2010), usprkos, ili možda upravo zbog, izrazito nestabilnih društvenih okolnosti. No i naznačena stabilnost u religijskom smislu nije jednoznačna i statična, već prije dinamična (Črpić, Zrinščak, 2010), često puta označena istovremenošću naizgled proturječnih procesa. S više od 90 posto konfesionalno izjašnjenih, više od 80 posto građana koji vjeruju u Boga i oko 80 posto onih koji se smatraju religioznim osobama suvremeno hrvatsko društvo, iako u izraženom modernizacijskom kontekstu, i dalje karakterizira visoka religioznost u općem smislu.

U ovom dijelu rada, nakon uvoda, analizirat ćemo kratko religijsku sliku suvremenog hrvatskog društva. Analiza se prvenstveno temelji na rezultatima empirijskog istraživanja »Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života« (2008.), a u svrhu usporedbe koristit ćemo i rezultate drugih istraživanja koje smo naveli u uvodu. Navedena analiza temelji se na jednostavnoj distribuciji postotaka i, gdje je to moguće zbog usklađenosti instrumenata, na usporedbi rezultata koja uglavnom obuhvaća razdoblje od 1997. do 2008. godine. U analizi koristimo pitanje prihvaćenosti određene koncepcije Boga (kršćanske koncepcije osobnog Boga i nekršćanske koncepcije neosobne više sile ili duha), zatim pitanja o odlascima na misu (institucionalna religijska praksa), pitanje o religijskoj samoidentifikaciji hrvatskih građana, te pitanja o različitim elementima koji tvore kršćanski identitet.

Tablica 1. Prihvaćenost koncepcije Boga od 1999. do 2008. godine (u postocima).

	1999.	2006.	2008.	2008.
Postoji osobni Bog (Bog-osoba)	39,9	47,2	42,4	48,1
Postoji neka vrsta duha ili životne sile	45,0	29,4	36,3	31,1
Ne znam što da mislim	8,2	9,0	12,7	8,8
Ne mislim da postoji neka vrsta duha, Bog ili životna sila	3,3	1,3	4,3	2,9
Ne znam				4,5
Bez odgovora				4,6

Izvori: EVS, 1999, 2008; C&R 2006; KI 2008.

Jedan od razloga navedenom rezultatu svakako je i stalna i postojana prisutnost nekršćanske religioznosti i duhovnosti u hrvatskom društvu, koju ponekad nazivamo »alternativnom religioznošću« (u smislu alternative kršćanstvu), »individualnom religi-

oznošću« (u smislu odmaka od crkvene, institucionalne religioznosti), te »novom duhovnošću« (u smislu razlikovanja od duhovnosti koja postoji unutar kršćanstva i drugih svjetskih religija). Prisutnost tih elemenata djelomice je vidljiva i iz tablice 4.

Pitanje odlazaka na misu jedno je od onih pitanja koje se često tematizira u hrvatskoj društvenoj, a i crkvenoj javnosti. Tako se može čuti da tek neznatan postotak hrvatskih građana doista redovito (tjedno) pohađa religijske obrede. Rezultati empirijskih istraživanja od 1997. do 2008. godine pokazuju relativnu stabilnost odlazaka na misu.

Tablica 2. Institucionalna religijska praksa od 1997. do 2008. godine (u postocima).

	1997.	1999.	2004.	2006.	2008.	2008.
Nikada	14,1	10,4	6,3	11,0	15,7	10,3
Jednom u nekoliko godina	14,0	9,7	9,7	21,8	15,1	13,9
Više puta godišnje (za velikih blagdana)	29,7	26,9	38,5	24,2	25,2	34,7
Mjesečno	17,0	21,1	16,6	18,8	16,2	20,2
Svaki tjedan	25,0	31,4	24,5	20,2	26,4	20,6

Izvori: AUF 1997; EVS, 1999, 2008; MID 2004; C&R 2006; KI 2008.

Oko 25 posto građana Hrvatske »redovito« (tjedno) pohađa religijske obrede, odnosno odlazi na misu. U prosjeku nešto više od 10 posto uopće ne pohađa religijske obrede.² Pitanje religijske samoidentifikacije je također jedno od onih pitanja koje ukazuju na relativnu stabilnost religioznosti u hrvatskom društvu. Naime, rezultati empirijskih istraživanja provedenih u posljednjih petnaestak godina pokazuju da u Hrvatskoj ima oko 80 posto onih koji se smatraju religioznima.

Tablica 3. Religijska samo-identifikacija od 1997. do 2006. godine (u postocima).

	1997.	2004.	2006.	2008.
Religiozan sam u skladu s crkvenim učenjem	31,2	45,4	49,0	43,4
Religiozan sam na svoj način	53,3	42,2	34,3	42,1
Nisam siguran jesam li religiozan ili nisam	7,5	4,5	4,2	7,0
Nisam religiozan	5,6	6,5	3,3	6,7
Protivnik sam vjere	2,4	1,1	2,7	0,7
Ne zna/bez odgovora	-	-	6,5	

Izvori: AUF 1997; MID 2004; C&R 2006; KI 2008.

U posljednjih desetak godina primjetan je porast vjerovanja u osobnog Boga, te smanjivanje vjerovanja u neku vrstu duha ili životne sile. Iako u hrvatskom društvu, prema

² Razlike u rezultatima na pojedinim kategorijama uglavnom proizlaze iz različitih uzoraka pojedinih istraživanja. Tako primjerice za istu godinu (2008) imamo različite rezultate, no jedni rezultati se odnose na istraživanje u sklopu projekta European Value Study koje je provedeno na reprezentativnom uzorku od 1525 ispitanika, dok se drugi odnose na ovo istraživanje Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života, provedeno na reprezentativnom uzorku od 1200 ispitanika koji su u braku ili su bili u braku.

popisu stanovništva iz 2001. godine, ima 87,8 posto katolika, tek nešto manje od polovice građana prihvaća kršćansku koncepciju Boga.

Kako je vidljivo iz tablice 3., u nekim od istraživanja postavljeno je pitanje o religijskoj samoidentifikaciji koje razlikuje »religioznost u skladu s crkvenim učenjem« i »religioznost na svoj način«. Navedeno razlikovanje proizlazi iz pretpostavljene individualizacije društva, a time i religioznosti, kao dijela šireg modernizacijskog procesa. Rezultati pak pokazuju suprotan proces od pretpostavljenog, barem što se tiče analiziranog razdoblja. Naime, uočljiv je porast »religioznosti u skladu s crkvenim učenjem«, te sukladno, smanjivanje individualizirane religioznosti.

Navedeni rezultati ukazuju na stabilnost i blagi porast tradicionalne religioznosti, vezane uz religijske institucije (institucionalna religioznost), odnosno u ovom slučaju uz Katoličku crkvu. No ovdje smo kratko analizirali tek tri pitanja vezana uz religijsku sliku suvremenog hrvatskog društva, te je stoga nužan oprez u donošenju zaključaka. Naime, analiza nekih drugih pitanja vezanih uz ovu temu ukazuje i na postojanje suprotnih procesa. Tako usporedba rezultata međunarodnog empirijskog istraživanja European Value Study, za 1999. i 2008. godinu, između ostalog, pokazuje opadanje važnosti socijalne (javne) uloge Crkve u hrvatskom društvu. Dok je 1999. godine 51,7 posto ispitanika smatralo da Crkva u hrvatskom društvu daje primjerene odgovore, odnosno adekvatno odgovara, na »moralne probleme i potrebe pojedinca«, isto je 2008. godine smatralo 38,1 posto. Polovica ispitanika (50,5 posto) smatrala je 1999. godine da Crkva adekvatno odgovara na »probleme obiteljskog života«, u odnosu na 35,5 posto u 2008. godini (Nikodem, 2010; Črpić, Zrinščak, 2010:18).

Posljednje pitanje u ovoj kratkoj analizi religijske slike suvremenog hrvatskog društva jest pitanje o elementima koji konstituiraju kršćanski identitet. Najvažniji elementi konstituiranja kršćanskog identiteta su »vjerovanje u Boga« (92,3 posto), »vjernost bračnom drugu« (88,1 posto), »vjerovanje u Isusovo uskrsnuće« (81,0 posto), »odgajanje vlastite djece u vjeri« (80,0 posto), te »život prema 10 Božjih zapovijedi« (78,9 posto).

Usporedba dijela dobivenih rezultata s rezultatima drugih istraživanja pokazuje porast važnosti »vjere u Boga« za konstituiranje kršćanskog identiteta, od 86,3 posto u 1997. godini, 94,2 posto u 2004. godini do 92,3 posto u 2008. godini. U tom smislu prisutan je i porast važnosti »redovite molitve« (s 56,5 posto u 1997. godini, 69,5 posto u 2004. i 70,5 posto u 2008. godini), te »redovitog pohađanja nedjeljne mise« (s 40,5 posto u 1997., 48,7 posto u 2004. godini, do 60,9 posto u 2008. godini) i »aktivnog članstva u vjerskoj zajednici« (s 30,6 posto u 1997., na 51,7 posto u 2004., odnosno 54,0 posto u 2008. godini). Nadalje, u 1997. godini je manje od petine građana (18,8 posto) smatralo da je suzdržavanje od spolnih odnosa važan dio konstituiranja kršćanskog identiteta, dok 2008. godine isto smatra oko trećine građana (32,6 posto). Navedeni rezultati prilog su procesu blagog porasta institucionalne (crkvene) religioznosti, posebice ako dodamo kako je 2004. godine 68,7 posto građana smatralo da je »osobni odabir u što treba vjerovati« važan dio konstituiranja kršćanskog identiteta, u odnosu na 56,2 posto istih u 2008. godini (Aračić, Črpić, Nikodem, 2003; Nikodem, 2004). S druge strane, jasno je vidljivo i postojanje individualizirane (necrkvene) religioznosti. Uz gore navede-

ni postotak građana o osobnom izboru vjerovanja, te prije navedene podatke o »religioznosti na svoj način«, možemo dodati i kako 45,0 posto građana smatra da je »pronaći božanstvo u sebi« važan dio izgradnje kršćanskog identiteta. Također, rezultati EVS-a za 2008. godinu pokazuju da trećina građana Hrvatske izjavljuje kako »ima vlastiti način za uspostavu veze s božanskim bez crkve ili vjerskih obreda« (Nikodem, Zrinščak, 2009; Črpić, Zrinščak, 2010:17).

Tablica 4. Različita su mišljenja o tome što ljude čini kršćanima. Što za Vas osobno znači biti kršćaninom? (u postocima)

	Uopće ne	Uglavnom ne	Ne znam, ne mogu procijeniti	Uglavnom da	Da, u potpunosti
1. Vjerovati u Boga	1,0	1,6	5,1	35,2	57,1
2. Redovito moliti	4,4	12,5	12,6	37,9	32,6
3. Redovito pohađati nedjeljnu misu	6,2	16,6	16,3	32,1	28,8
4. Živjeti prema 10 Božjih zapovijedi	2,3	7,1	11,8	37,7	41,2
5. Vjerovati u Isusovo uskrsnuće	1,9	4,1	13,1	38,5	42,5
6. Vjerovati u vlastito uskrsnuće	3,8	7,1	23,9	32,7	32,4
7. Nemati spolne odnose prije braka	20,2	26,0	21,2	17,4	15,2
8. U potpunosti poštivati nerazrješivost ženidbe	10,4	20,2	25,5	24,1	19,8
9. Prihvatiti svako začeto dijete	3,2	9,1	18,9	39,7	29,1
10. Biti vjeran bračnom drugu	0,6	2,4	8,9	38,1	50,0
11. Biti aktivan član vjerske zajednice	9,1	16,7	20,3	33,5	20,5
12. U potpunosti poštivati nauk Crkve/vjerske zajednice	7,1	14,1	20,3	36,9	21,5
13. Odgajati vlastitu djecu u vjeri	1,9	4,3	13,9	53,0	27,0
14. Vlastitoj djeci dati osobni primjer življenja vjere	2,1	4,8	15,4	47,0	30,8
15. Razgovarati s vlastitom djecom o vjeri	1,3	6,6	14,5	50,0	27,6
16. Osobno izabrati u što treba vjerovati	7,5	11,2	25,1	37,2	19,0
17. Pronaći božanstvo u sebi.	10,7	16,0	28,3	29,2	15,8
18. Spajati dijelove različitih religijskih učenja u jedno prihvatljivo vjerovanje	19,8	24,1	27,4	18,9	9,8
19. Vjerovati da na misi kruh i vino doista postaju tijelo i krv Isusova	5,5	10,7	23,3	36,2	24,4
20. Vjerovati u Kristovu djelatnu prisutnost u svim sakramentima	4,7	5,1	17,0	36,5	30,9

Procesom izgradnje kršćanskog identiteta još uvijek dominiraju elementi vezani uz institucionalnu, crkvenu religioznost, te elementi vezani uz obitelj i religijsku socijalizaciju u obitelji. Upravo je obitelj ključ razvoja i stabilnosti institucionalne religioznosti (Nikodem, 2004, 2010; Nikodem, Zrinščak, 2009). Stoga u nastavku analiziramo pitanja odnosa u obitelji, prije svega odnosa između roditelja i djece, te povezano s tim, pitanja o tome što hrvatski građani smatraju važnim za dobar odgoj svoje djece.

3. PERCEPCIJA ODNOSA RODITELJA I DJECE I KARAKTERISTIKA DOBROG ODGOJA

U posljednjih šezdesetak godina društva Zapada, kojima u sociokulturnom smislu pripada i hrvatsko društvo, karakteriziraju brojne društvene promjene koje su se posebice odrazile na percepciju, razumijevanje i praksu bračnih i obiteljskih odnosa. Jedna od ključnih promjena u tom smislu je napuštanje patrijarhalnog modela braka i obitelji unutar kojeg su rodne i spolne uloge (muškarac, otac – hranitelj; žena, majka – domaćica) bile jasno određene (Lewis, 2001:45). Pritom je ipak nužno upozoriti da se navedeno napuštanje patrijarhalnog modela, barem u dijelu zapadnoeuropskih zemalja, odvija znatno sporije od očekivanog i željenog (Daly, 2005:388).

Procesi emancipacije žena i njihov sve veći udio na tržištu rada otvorili su nove mogućnosti u percepciji i praksi bračnog i obiteljskog života. Tome, između ostalog, pridonose i demografske promjene u zapadnim društvima, posebice u drugoj polovici 20. stoljeća, koje karakterizira značajna redukcija mortaliteta s jedne, te značajna redukcija fertiliteta, s druge strane (Reher, 1998:219). Od sedamdesetih godina 20. stoljeća u zapadnom dijelu Europe dolazi do značajnijeg opadanja učestalosti sklapanja braka i opadanja fertiliteta, te do porasta samačkog života, kohabitacija, razvoda, izvanbračnih trudnoća i prosječne dobi sklapanja prvog braka (Daly, 2005:380-382). Nakon 1990. godine slični trendovi, iako za sada u nešto manjem opsegu, prisutni su i u bivšim socijalističkim zemljama (Oinonen, 2008:13).

Mnogi autori ističu kako su širi procesi modernizacije, te individualizacije i prijelaza iz društva rada u društvo potrošnje bitno utjecali na konstituiranje socijalnog identiteta, a time i rodnog identiteta. Tako Ulrich Beck i Elisabeth Beck-Gernsheim navode da su osnovne smjernice moderniteta usmjerene »protiv« obitelji, a u svrhu obrane i razvoja prava i slobode pojedinca (Beck, Beck-Gernsheim, 2002:3). Navedeno napuštanje tradicionalnog patrijarhalnog modela braka i obitelji nije dovelo do općeg usvajanja nekog novog modela, što je i logična posljedica izraženih procesa individualizacije i subjektivizacije u zapadnim društvima. Naime, ukoliko se određeni društveni sustav prvenstveno temelji na slobodama i pravima pojedinaca (što je samo po sebi prijeporno za održanje takvog sustava) onda i nije moguće usvajanje nekog općeg modela (što bi u tom kontekstu značilo narušavanje tih temelja), već je na pojedincima da, bez pomoći društvenih normi, kroz izbore, dogovore i pregovore izgrađuju vlastiti bračni i obiteljski život (kao uostalom i sve druge aspekte svog života). Stoga će Zygmunt Bauman razdoblje moderniteta označiti paradigmatom slikom ljudskog bića »bez veza«, odnosno bez trajnije povezanosti s drugim ljudima. Razdoblje moderniteta, koje Bauman naziva »nepostojana moderna vremena«, označava nestanak određenih i postojanih veza među ljudima i dominacija samoodređivanja i samodokazivanja. Bez postojanih veza, građani »nestalnog modernog« društva osuđeni su na povezivanje s drugima kako god znaju, bez ikakve garancije da će te veze potrajati. U stvari, poželjno je da povezivanje s drugima bude što slabije kako bi se uspostavljene veze jednostavnije mogle prekinuti kada se društvene okolnosti promijene (Bauman, 2003). Nadalje, Bauman ističe kako

»sadašnja nesigurnost predstavlja snažnu *individualizacijsku* silu. Ona dijeli umjesto da ujedinjuje, a kako nema nikakvih naznaka tko će sljedeći dan biti u kakvoj podjeli, ideja 'zajedničkih interesa' sve više postaje nebulozna i gubi svaku pragmatičnu vrijednost« (Bauman, 2000:148). I drugi autori ističu utjecaje procesa subjektivizacije, odnosno promjene iz života u uvjetima izvanjskih i objektiviziranih uloga i obveza prema životu koji se uglavnom referira na osobno, subjektivno iskustvo. (Heelas, Woodhead, 2005). U tom smislu bračni i obiteljski život se sve manje promatra kao obveza spram Boga, zajednice (društva), te kao nužnost u ispunjavanju materijalnih i duhovnih potreba, a sve više kao još jedna, možda i ne pretjerano atraktivna, mogućnost subjektivnog ispunjenja i zadovoljstva. Suvremene obitelji tako više ne predstavljaju institucije društva, već prije neobvezujuće prijateljske veze (Cheal, 1993:5-19). S druge strane dio autora upozorava da rastući individualizam suvremenih zapadnih društava u svojoj biti nije nužno anti-društven, te ga ne treba izjednačavati s asocijalnim egoizmom (Inglehart, Welzel, 2005:144).

Tablica 5. Za kvalitetan obiteljski život važan je dobar odnos između roditelja i djece. Što mislite, što se od dolje navedenog, najčešće događa u hrvatskim obiteljima? (u postocima)

	Uopće ne	Uglavnom ne	Ne znam, ne mogu procijeniti	Uglavnom da	Da, u potpunosti
1. Dijete (djeca) se promatraju kao veliki teret	16,3	32,8	18,1	27,0	5,8
2. Djecu se često psihički zlostavlja	11,3	34,2	25,2	25,5	3,8
3. Djecu se često fizički zlostavlja	11,6	33,1	25,6	25,2	4,5
4. Djeci se često puta uskraćuje mogućnost izbora (škola, zanimanje, hobi...)	15,3	32,3	22,5	24,9	5,0
5. Djeci se posvećuje pretjerana briga	10,6	30,6	25,1	29,3	4,4
6. Dijete se prihvaća kao Božji dar	3,8	17,5	18,9	41,0	18,7
7. Djeca često zanemaruju svoje roditelje	7,8	27,4	31,2	30,1	3,5
8. Djeca često psihički zlostavljaju roditelje	12,4	32,4	30,2	21,8	3,1
9. Djeca često fizički zlostavljaju roditelje	18,8	35,3	31,4	12,6	1,9
10. Djeci se sve više popušta tako da djeca određuju život u obitelji	7,3	19,6	26,4	39,4	7,3

Suvremeno hrvatsko društvo je, barem za sada, tek djelomice zahvaćeno naznačenim procesima. Rezultati EVS-a pokazuju da je obitelj i dalje veoma važna za većinu hrvatskih građana (78,4 posto u 1999. godini, odnosno 77,0 posto u 2008. godini), te da je brak i dalje osnovna institucija zajedničkog života (87,3 posto ispitanika u 1999. godini,

odnosno 80,9 posto u 2008. godini smatra kako brak nije »zastarjela institucija« (Nikodem, Aračić, Džinić, 2010; Črpić, Sever, Mravunac, 2010:76).

Analiza pitanja o percepciji odnosa roditelja i djece, na osnovnoj razini distribucije postotaka, pokazuje da se najviše ispitanika slaže s tvrdnjom o prihvaćanju djeteta kao »Božjeg dara« (59,7 posto). To je u skladu s trendom opadanja opravdanja pobačaja u posljednjih desetak godina (Nikodem, Zrinščak, 2009). Nešto manje od polovice ispitanika slaže se s tvrdnjom kako se danas »djeci sve više popušta tako da ona određuju život u obitelji« (46,7 posto). Ovaj rezultat jasno ukazuje na posljedice jednog izrazito liberalnog i permisivnog odgoja u kojem roditelji, često puta pod svaku cijenu, pokušavaju biti »prijatelji« svojoj djeci. Već spomenuti nedostatak jasno određenog modela braka i obitelji ostavio je i roditelje i djecu da pregovorima odrede vlastite odnose. To u stvari znači da je potrebno pregovarati i dogovarati o svemu, od najmanjih pitanja svakodnevnog života, do velikih i važnih odluka u životu. Jasno je da su takvi obrasci odnosa između roditelja i djece izuzetno zahtjevni, posebice za roditelje kojima, zbog zaposlenja i često puta za obiteljski život neprimjerenog radnog vremena, uglavnom nedostaje i vremena i odlučnosti i snage za dugotrajne pregovore sa svojom djecom. Jedan od očitih izlaza iz takve situacije, koji dugoročno nosi cijeli niz štetnih posljedica, jest popuštanje djeci. Drugi mogući izlaz, s jednako štetnim posljedicama, pretjerana je briga za djecu. Trećina ispitanika smatra da se upravo to i događa u hrvatskim obiteljima.

Tablica 6. Što je od dolje navedenoga, po Vašem mišljenju, važno za dobar odgoj djeteta u obitelji? (u postocima)

	Uopće nije važno	Nije važno	Ne znam	Važno je	Jako je važno
1. Biti strpljiv sa djecom	-	1,0	1,2	44,8	53,0
2. Imati razumijevanja	-	0,3	2,0	43,8	53,9
3. Učiniti da svoju vjeru prenesem na dijete	3,5	9,5	14,5	45,7	26,7
4. Posvetiti djetetu dovoljno vremena	-	0,5	3,2	43,0	53,3
5. Ne biti popustljiv	1,0	8,6	16,0	52,9	21,6
6. Kazniti dijete	6,4	15,2	19,7	47,8	10,9
7. Nikada dijete ne tući	2,8	21,1	24,2	32,7	18,8
8. Zajedno sa djecom moliti	9,6	15,5	22,1	41,7	11,1
9. Omogućiti djeci vjersku pouku	4,5	11,9	15,0	52,7	15,9
10. Odgajati djecu osobnim primjerom roditelja	1,1	2,5	9,3	52,2	34,8
11. Nagrađivati dijete	0,7	4,3	13,7	57,7	23,6
12. Biti uvijek spreman ispuniti djetetove želje	8,4	32,7	26,4	24,6	7,9
13. Primjeren i otvoreno s djetetom razgovarati o spolnosti	1,7	5,5	19,3	49,9	23,7
14. Pustiti dijete da se samo razvija	6,3	22,7	21,9	36,5	12,6
15. Ne nametati djetetu svoje vjerske stavove	4,2	19,1	24,6	38,2	13,8
16. Poštivati želje djeteta	0,4	3,9	19,8	57,0	18,9

Nadalje, oko trećine ispitanika smatra da se djeca u hrvatskim obiteljima na određeni način zlostavljaju i zapostavljaju, a isti postotak smatra da djeca zapostavljaju svoje roditelje. Četvrtina ispitanika smatra da djeca psihički zlostavljaju svoje roditelje, a oko 15 posto ih smatra da djeca to čine i fizički. Napetosti odnosa osuđenih na svakodnevno dogovaranje bez jasnih pravila na temelju kojih bi se ti dogovori trebali provoditi otvaraju prostor nasilju u bilo kojem obliku, kako roditelja prema djeci, tako i djece prema roditeljima. Opće nepovoljno socio-ekonomsko stanje u hrvatskom društvu, nemogućnost zapošljavanja, sve duži boravak djece u sustavu obrazovanja, te nemogućnost osiguravanja stambenog pitanja dodatni su čimbenici koji mogu utjecati na porast nasilja u obiteljskim odnosima, ali i izvan njih. Pritom je ipak nužno upozoriti da je problem nasilja u obitelji, na žalost, univerzalna pojava koja se ne može jednoznačno povezati uz određene društvene probleme, određeni tip društva ili određenu socioekonomsku skupinu.

Sljedeće pitanje odnosi se na percepciju onoga što bi bilo važno za dobar odgoj djeteta u obitelji. Većina ispitanika smatra kako je u tom smislu najvažnije »biti strpljiv s djecom« (97,8 posto), »imati razumijevanja« (97,7 posto), »posvetiti djetetu dovoljno vremena« (96,3 posto), »odgajati djecu osobnim primjerom« (87,0 posto) i »nagrađivati dijete« (81,3 posto).

Navedeni odgovori jasno ukazuju na svijest ispitanika o tome gdje su osnovni problemi u odnosu između roditelja i djece. Također, većina ispitanika smatra kako je za dobar odgoj djece u obitelji važno »ne biti popustljiv« (74,5 posto), a oko trećine (32,5 posto) ih smatra suprotno, odnosno da treba »biti uvijek spreman ispuniti djetetove želje«. Važnost religijske pripadnosti i vjere u životu primjetna je i u ovim odgovorima. Većina ispitanika smatra da je za dobar odgoj važno »prenijeti svoju vjeru na dijete« (72,4 posto) i »omogućiti djeci vjersku pouku« (68,6 posto). Oko polovice ispitanika važnim za dobar odgoj smatra zajedničku molitvu s djecom (52,8 posto) i ne nametanje vlastitih vjerskih stavova djeci (52,0 posto). Prijenos »vjere roditelja« smatra se važnim dijelom dugotrajnog procesa socijalizacije, a ne pitanjem prisile i kratkotrajnih odluka. U nastavku upravo analiziramo utjecaj religijskog identiteta (ovdje pretežito kršćanskog identiteta) na percepciju odnosa roditelja i djece, te na percepciju karakteristika dobrog odgoja.

4. KRŠĆANSKI IDENTITET, PERCEPCIJA ODNOSA RODITELJA I DJECE I KARAKTERISTIKE DOBROG ODGOJA

Kako je poznato, većina građana u hrvatskom društvu smatra se kršćanima. Jedno od pitanja koje se često puta postavlja, kako u široj društvenoj javnosti tako i u užoj znanstvenoj, a i crkvenoj, javnosti jest pitanje utjecaja kršćanskog identiteta na svakodnevni život. Jesu li hrvatski građani tek »deklarativno kršćani« ili njihov religijski identitet i njihova vjera imaju bitan utjecaj u svakodnevnim životnim situacijama i odlukama? U tom smislu ovdje analiziramo tek jedan manji, no izuzetno važan, dio svakodnevnog života – a to su odnosi između roditelja i djece i karakteristike dobrog odgoja. Pritom je nužno upozoriti kako je ovdje riječ o percepcijama navedenih odnosa i karakteristika,

a ne o konkretnim odnosima. No, percepcije utječu na stvaranje značenja i smisla koje umnogome određuje ljudsko djelovanje (Castells, 2009:136). Također je nužno napomenuti da analiza koja slijedi ne predstavlja nikakav oblik potrage za »istinskim vjericima«, što i nije u »opisu posla« sociologije religije. Osnovni cilj analize jest utvrđivanje povezanosti kršćanskog identiteta (konstruiranog i analiziranog prema već navedenim elementima) i navedenih aspekata obiteljskog života u smislu postavljene hipoteze. U tu svrhu prvo smo na instrumentu kršćanskog identiteta proveli faktorsku analizu (komponentni model uz varimax rotaciju i GK kriterij redukcije dimenzionalnosti). Dobivena su tri faktora, a s obzirom na saturacije čestica na pojedinim faktorima nazvali smo ih: F1 – »kršćansko pravovjerje«; F2 – »kršćanstvo u obitelji« i F3 – »individualizirano kršćanstvo«.

Tablica 7. Matrica varimax faktora. Dimenzije kršćanskog identiteta.³

	Kršćansko pravovjerje	Kršćanstvo u obitelji	Individualizirano kršćanstvo
Nemati spolne odnose prije braka	.849		
U potpunosti poštivati nerazrješivost ženidbe	.833		
Biti aktivan član vjerske zajednice	.783		
U potpunosti poštivati nauk Crkve/vjerske zajednice	.767	.403	
Redovito pohađati nedjeljnu misu	.740		
Razgovarati s vlastitom djecom o vjeri		.764	
Vjerovati u Boga		.744	
Vlastitoj djeci dati osobni primjer življenja vjere	.407	.743	
Odgajati vlastitu djecu u vjeri	.443	.740	
Biti vjeran bračnom drugu		.714	
Spajati dijelove različitih religijskih učenja u jedno prihvatljivo vjerovanje			.837
Osobno izabrati u što treba vjerovati			.747
Pronaći božanstvo u sebi.			.726

Ekstrahirani faktori tumače 68,64% varijance.

Rezultati analize pokazuju višedimenzionalnost kršćanskog identiteta. Prva dimenzija (faktor) obuhvaća neke od osnovnih postavki nauka Crkve, a druga dimenzija uglavnom obuhvaća pitanja vjerskog odgoja. Treća dimenzija, nazvana »individualizirano kršćanstvo« obuhvaća vjerovanja onih ispitanika koji se sma-

³ Nakon inicijalne provedbe faktorske analize u daljnjim koracima izostavljene su, zbog zadovoljavanja uvjeta jednostavne strukture, sljedeće čestice: »Vjerovati u Isusovo uskrsnuće«, »Vjerovati u vlastito uskrsnuće«, »Vjerovati da na misi kruh i vino doista postaju tijelo i krv Isusova«, »Vjerovati u Kristovu djelatnu prisutnost u svim sakramentima« (prvi korak); te »Redovito moliti«, »Živjeti prema deset zapovijedi Božjih« i »Prihvatiti svako začeto dijete« (drugi korak).

traju kršćanima, no u stvari su bliži nekom obliku »individualizirane religioznosti«. Rezultati iz tablice 4. pokazuju da postotak takvih nije zanemariv. Nadalje, istu analizu proveli smo i na instrumentu »percepcija odnosa roditelja i djece«. Kako je vidljivo iz tablice 8., dobivena su dva faktora.

Tablica 8. Matrica varimax faktora. Percepcija odnosa roditelja i djece.⁴

	Djeca zlostavljači	Zlostavljanje djece
Djeca često psihički zlostavljaju roditelje	.884	
Djeca često zanemaruju svoje roditelje	.823	
Djeca često fizički zlostavljaju roditelje	.794	
Djeci se sve više popušta tako da djeca određuju život u obitelji	.635	
Djecu se često fizički zlostavlja		.851
Djecu se često psihički zlostavlja		.846
Djeci se često puta uskraćuje mogućnost izbora (škola, zanimanje, hobi...)		.753
Dijete (djeca) se promatraju kao veliki teret		.616

Ekstrahirani faktori tumače 65,72% varijance.

Prvi faktor nazvali smo »djeca zlostavljači« jer sadržajno obuhvaća takve tvrdnje, uz tvrdnju o popuštanju djeci. Drugi faktor nazvali smo »zlostavljanje djece«. Dobiveni faktori predstavljaju dvije krajnosti u odnosima roditelja i djece. U nastavku smo povezali ta dva faktora s osnovnim elementima kršćanskog identiteta (prihvaćenosti određene koncepcije Boga, učestalost odlazaka na nedjeljnu misu, religijska samoidentifikacija i tri faktora kršćanskog identiteta).

Tablica 9. Korelacija osnovnih obilježja religioznosti i faktora »percepcija odnosa roditelja i djece«.

	Djeca zlostavljači	Zlostavljanje djece
Koncepcije Boga	.071*	.026
Odlasci na nedjeljnu misu	-.018	.052
Religijska samoidentifikacija	.082**	.044

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

⁴ Nakon inicijalne provedbe faktorske analize u daljnjem koraku izostavljene su, zbog zadovoljavanja uvjeta jednostavne strukture, sljedeće čestice: »Djeci se posvećuje pretjerana briga« i »Dijete se prihvaća kao Božji dar«.

Tablica 10. Korelacija faktora: dimenzije religijskog identiteta i percepcija odnosa roditelja i djece.

	Kršćansko pravovjerje	Kršćanstvo u obitelji	Individualizirano kršćanstvo
Djeca zlostavljači	.028	-.074*	.045
Zlostavljanje djece	.029	-.053	.163**

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Rezultati (bivarijatna korelacija, Pearsonov koeficijent) pokazuju tek jednu statistički značajnu povezanost. Naime, ispitanici bliži »individualiziranom kršćanstvu« skloniji su smatrati kako u hrvatskim obiteljima češće dolazi do nekog od navedenih oblika zlostavljanja i/ili diskriminacije djece.

Faktorsku analizu proveli smo i na instrumentu »karakteristike dobrog odgoja djece u obitelji«. Dobivena su četiri faktora. Prvi faktor sadržajno obuhvaća pitanja »vjerskog odgoja«, drugi faktor obuhvaća pitanja strpljivosti i razumijevanja u odnosu s djecom, a treći faktor u širem smislu obuhvaća »samostalnost djeteta«. Četvrti faktor, koji se sastoji od dva pitanja dobrog odgoja, nazvali smo »nepopustljivost«.

Tablica 11. Matrica varimax faktora. Dimenzije dobrog odgoja.⁵

	Vjerski odgoj	Razumijevanje i strpljivost	Samostalnost djeteta	Nepopustljivost
Omogućiti djeci vjersku pouku	.879			
Zajedno sa djecom moliti	.866			
Učiniti da svoju vjeru prenesem na dijete	.824			
Odgajati djecu osobnim primjerom roditelja	.431			
Imati razumijevanja		.883		
Biti strpljiv sa djecom		.858		
Posvetiti djetetu dovoljno vremena		.783		
Pustiti dijete da se samo razvija			.736	
Ne nametati djetetu svoje vjerske stavove			.676	
Poštivati želje djeteta			.650	
Biti uvijek spreman ispuniti djetetove želje			.583	
Nikada dijete ne tući			.433	
Kazniti dijete				.835
Ne biti popustljiv				.792

Ekstrahirani faktori tumače 61,71% varijance.

⁵ Nakon inicijalne provedbe faktorske analize u daljnjem koraku izostavljene su, zbog zadovoljavanja uvjeta jednostavne strukture, sljedeće čestice: »Nagrađivati dijete« i »Primjereno i otvoreno s djetetom razgovarati o spolnosti«.

Kao i u prethodnoj analizi i ovdje smo analizirali dobivene faktore s osnovnim elementima kršćanskog identiteta. Analiza dobivenih faktora s obzirom na prihvaćenost određene koncepcije Boga, odnosno na uvjerenje o postojanju Boga pokazuje statistički značajne razlike na dva faktora, a to su »vjerski odgoj« i »razumijevanje i strpljivost«. Ispitanici koji vjeruju u postojanje osobnog Boga skloniji su dimenziji »vjerskog odgoja«, odnosno skloniji su smatrati kako je »vjerski odgoj« ono što čini dobar odgoj djece u obitelji.

Tablica 12. Dimenzije »dobrog odgoja« s obzirom na uvjerenje o postojanju Boga.

		M		kontrast
VJERSKI ODGOJ	Postoji osobni Bog (Bog-osoba)	.3610	F=57,923 Sig p<0,01	1>ostali
	Postoji neka vrsta duha ili životne sile	-.2100		
	Ne znam što da mislim	-.3405		
	Ne mislim da postoji neka vrsta duha, Bog ili životna sila	-1.311		
RAZUMIJEVANJE I STRPLJIVOST	Postoji osobni Bog (Bog-osoba)	-.0610	F=3,379 Sig p<0,02	1<2
	Postoji neka vrsta duha ili životne sile	.1397		
	Ne znam što da mislim	-.0387		
	Ne mislim da postoji neka vrsta duha, Bog ili životna sila	.2154		

Tablica 13. Dimenzije »dobrog odgoja« s obzirom na religijsku samoidentifikaciju.

		M		kontrast
VJERSKI ODGOJ	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	.5252	F=125,315 Sig p<0,01	1>ostali
	Religiozni na svoj način	-.1657		
	Nesigurni	-.8020		
	Nereligiozni	-1.279		
	Protivnici vjere	-1.992		
RAZUMIJEVANJE I STRPLJIVOST	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	-.1043	F=4,825 Sig p<0,01	4>1,3
	Religiozni na svoj način	.0823		
	Nesigurni	-.1933		
	Nereligiozni	.3162		
	Protivnici vjere	.2735		
SAMOSTALNOST DJETETA	Religiozni u skladu s crkvenim učenjem	-.0748	F=6,219 Sig p<0,01	1<3,4
	Religiozni na svoj način	-.0365		
	Nesigurni	.3172		
	Nereligiozni	.3171		
	Protivnici vjere	.9150		

Ispitanici koji su bliži vjerovanju u postojanje neke vrste duha ili životne sile, odnosno koji su bliži nekršćanskoj koncepciji Boga, skloniji su smatrati kako je »razumijevanje i strpljivost« ono što čini dobar odgoj. Primjetno je i kako su oni koji ne vjeruju u postojanje neke vrste duha, Boga ili životne sile najviše skloni upravo toj dimenziji dobrog odgoja.

Analizom dobivenih faktora, odnosno dimenzija »dobrog odgoja«, i religijske samoidentifikacije dobivena je statistički značajna razlika na tri faktora. Očekivano, ispitanici koji se smatraju »religioznima u skladu s crkvenim učenjem« skloniji su dimenziji »vjerskog odgoja«. Ispitanici koji se smatraju »nereligioznima« skloniji su dimenziji »razumijevanja i strpljivosti«, kao i dimenziji »samostalnosti djeteta«. Oni koji se smatraju »protivnicima vjere« najviše su skloni upravo dimenziji »samostalnost djeteta«.

S obzirom na pitanje institucionalne religijske prakse, odnosno ovdje konkretno odlazaka na nedjeljnu misu, dobivena je tek jedna statistički značajna korelacija. Ispitanici koji »redovito«, odnosno svaki tjedan, odlaze na nedjeljnu misu skloniji su dimenziji »vjerskog odgoja«.

Tablica 14. Korelacija faktora »dobrog odgoja« i odlazaka na nedjeljnu misu.

	Vjerski odgoj	Razumijevanje i strpljivost	Samostalnost djeteta	Nepopustljivost
Odlasci na nedjeljnu misu	.539**	-.067*	-.093**	-.023

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Na kraju smo povezali faktore »kršćanskog identiteta« i »dobrog odgoja«. Rezultati pokazuju da su ispitanici skloniji »kršćanskom pravovjerju« bliži koncepciji »vjerskog odgoja«.

Tablica 15. Korelacija faktora: dimenzije religijskog identiteta i dimenzije dobrog odgoja.

	Kršćansko pravovjerje	Kršćanstvo u obitelji	Individualizirano kršćanstvo
Vjerski odgoj	.512**	.425**	.024
Razumijevanje i strpljivost	-.095**	.122**	.095**
Samostalnost djeteta	.003	.006	.207**
Nepopustljivost	.075*	.011	-.001

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Ispitanici skloniji »kršćanstvu u obitelji« bliži su koncepcijama »vjerskog odgoja« i »razumijevanja i strpljivosti«, a oni skloniji »individualiziranom kršćanstvu« bliži su koncepciji »samostalnosti djeteta«.

5. ZAKLJUČAK

U ovom radu pokušali smo odrediti odnose između kršćanskog identiteta, percepcije odnosa roditelja i djece, te karakteristika dobrog odgoja djece u obitelji. Jasno je da zaključak u tom smislu zahtijeva puno opsežniju analizu uz korištenje niza dodatnih i drugih pitanja koja obuhvaćaju i druge aspekte odnosa u braku i obitelji. Što dakle zaključiti iz naše analize? Prvo, jasno je da kršćanski identitet nema gotovo nikakvog utjecaja na percepciju odnosa roditelja i djece. Posebice s obzirom na činjenicu da smo tu percepciju analizirali na temelju dva suprotstavljena (i radikalna) stajališta (»djeca zlostavljači« i »zlostavljanje djece«). Dakle, ne možemo tvrditi da kršćanski identitet nema utjecaja na percepciju odnosa roditelja i djece u općem smislu, već samo u konkretnom, analiziranom smislu tih odnosa, odnosno njihovih percepcija.

S druge strane, isto tako je jasan utjecaj kršćanskog identiteta na percepciju dobrog odgoja djece u obitelji. Ispitanici koji vjeruju u postojanje osobnog Boga, tjedno odlaze na misu, smatraju se »religioznima prema crkvenom učenju«, te su bliži »kršćanskom pravovjerju« i »kršćanstvu u obitelji«, skloniji su smatrati kako je »vjerski odgoj« temelj dobrog odgoja djece u obitelji. Ispitanici koji se smatraju nereligioznima i koji su bliži »individualiziranom kršćanstvu« skloniji su u tom smislu isticati »samostalnost djeteta«. Da je obitelj, odnosi u obitelji, vjerski odgoj u obitelji, odnosno religijska socijalizacija, važan čimbenik u izgradnji kršćanskog identiteta i stabilnosti institucionalne religioznosti pokazuju i rezultati istraživanja »Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života«. U pet najvažnijih elemenata tvorbe kršćanskog identiteta ispitanici su odabrali dva povezana uz obitelj (vjernost bračnom drugu i odgajanje vlastite djece u vjeri). U radu naznačene sociokulturne, društvene, demografske i ekonomske promjene koje utječu na percepciju i praksu bračnog i obiteljskog života dugoročno mogu imati i bitan utjecaj na opću religioznost u hrvatskom društvu.

Ti su procesi promjena tek na početku i ne možemo jasno predviđati njihov daljnji razvoj i moguće utjecaje. Opće pitanje koje ovdje za kraj možemo postaviti, a na koje, temeljem analiziranih rezultata, ne možemo (barem za sada) odgovoriti jest: Ako je obitelj i dalje izrazito važan čimbenik za religiju, koliko je religija važan čimbenik za obitelj? Naime, iako ovdje analizirani rezultati istraživanja »Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života« (2008.) pokazuju važnost religije u percepciji »dobrog odgoja« djece u obitelji, usporedba rezultata međunarodnog istraživanja »European Value Study«, za 1999. i 2008. godinu, ukazuje na smanjivanje važnosti religije u percepciji bračnog i obiteljskog života. Primjerice, u navedenom razdoblju smanjio se postotak građana koji smatraju da »Crkva adekvatno odgovara na probleme obiteljskog života« (s 50,5 na 35,5 posto); povećao se postotak onih koji smatraju da je »brak zastarjela institucija« (sa 7,9 na 14,6 posto); smanjio se postotak onih koji smatraju da »žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom« (s 55,3 na 44,2 posto). Razina odobravanja »želje žene da kao samohrana majka ima dijete bez stabilne veze s muškarcem« ostala je gotovo nepromijenjena (65,2 posto u 1999. i 66,2 posto u 2008. godini). Tome možemo pridodati da polovica građana (54,6 posto) smatra da je »u redu da dvoje ljudi živi

zajedno bez stupanja u brak«, dok ih tek petina (20,7 posto) smatra suprotno (Nikodem, 2010; Nikodem, Aračić, Džinić, 2010; Črpić, Sever, Mravunac, 2010).

Jesu li navedeni rezultati znak početka sekularizacije hrvatskog društva teško je jednoznačno ustvrditi. Pritom je svakako nužan oprez jer navedeni rezultati više upućuju na smanjivanje važnosti religijskog učenja Crkve na stavove o bračnom i obiteljskom životu, nego na smanjivanje važnosti religije u općem smislu. Još je Thomas Luckmann upozorio na nedostatke teorija o sekularizaciji koje izjednačavaju religijske institucije i religiju, te istaknuo da se opadanje tradicionalne crkvene religije može promatrati kao posljedica smanjivanja važnosti vrijednosti, koje su institucionalizirane u crkvenoj religiji, za integraciju i legitimaciju svakodnevnog života u modernom društvu (Luckmann, 1967:18, 39).

Stoga bi bilo preciznije postaviti pitanje: Ako je obitelj i dalje važan čimbenik za održanje i razvoj institucionalne (crkvene) religioznosti, koliko su osnovne postavke učenja Katoličke Crkve i dalje važne za percepciju i praksu bračnog i obiteljskog života?

LITERATURA

- Aračić, P., Črpić, G., Nikodem, K. (2003). *Postkomunistički horizonti. Obris sustava vrijednosti i religijskih orijentacija u deset postkomunističkih zemalja*. Đakovo: Diacovensia.
- Aračić, P., Nikodem, K. (2000). Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. *Bogoslovska Smotra*, 70(2):291-312.
- Bauman, Z. (1996). From Pilgrim to Tourist - or a Short History of Identity. U: Hall, S., du Gay, P. (ur.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage. str.18-37.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Bauman, Z. (2003). *Liquid Love. On the Frailty of Human Bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2004). *Identity. Conversations with Benedetto Vecchi*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2001). *Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji refleksivne modernizacije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Berger, P. L. (1990). *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor Books.
- Bruce, S. (2002). *God is Dead. Secularization in the West*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Cheal, D. (1993) Unity and Difference in Postmodern Families. *Journal of Family Issues*, 14(1):5-19.
- Cifrić, I. (2003). *Ruralni razvoj i modernizacija. Prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

- Črpić, G., Sever, I., Mravunac, D. (2010). Žene i muškarci: egalitarnost na egzistencijalnoj i kolizija na svjetonazorskoj ravni. *Društvena istraživanja*, 19(1-2):69-89.
- Črpić, G., Zrinščak, S. (2010). Dinamičnost u stabilnosti: religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine. *Društvena istraživanja*, 19(1-2):3-27.
- Daly, M. (2005). Changing family life in Europe: Significance for state and society. *European Societies*, 7(3):379-398.
- Durkheim, E. (2008). *Elementarni oblici religijskog života. Totemistički sustavi u Australiji*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Furrow, J. L., King, P. E., White, K. (2004). Religion and Positive Youth Development: Identity, Meaning, and Prosocial Concerns. *Applied Developmental Science*, 8(1):17-26.
- Giddens, A. (2003). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Heelas, P., Woodhead, L., et al. (2005). *The Spiritual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Inglehart, R., Welzel, Ch. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lambert, Y. (1999). Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New religious Forms? *Sociology of Religion*, 60(3):303-333.
- Lewis, J. (2001). *The End of Marriage? Individualism and Intimate Relations*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Luckmann, T. (1967). *The Invisible Religion. The problem of Religion in Modern Society*. New York: The Macmillan Company.
- Marinović Jerolimov, D., Zrinščak, S. (2006). Religion Within and Beyond Borders: The Case of Croatia. *Social Compass*, 53(2):279-290.
- Marinović Jerolimov, D., Zrinščak, S., Borowik, I. (ur.) (2004). *Religion and Patterns of Social Transformation*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Nikodem, K. (2004). »Unutrašnji totalitarizam« umjesto demokracije - Jesmo li osuđeni na distopiju? *Filozofska istraživanja*, 24(2):369-384.
- Nikodem, K. (2004a). Religijski identitet u Hrvatskoj. Dimenzije religijskog identiteta i socio-ekološke orijentacije. *Socijalna ekologija*, 13(3-4):257-285.
- Nikodem, K. (2010). Religiosity and Marriage/Family Attitudes in Croatia. U: Pickel, G., Sammet, K. (ur.) *Transformations of Religiosity: Religion and Religiosity in Eastern Europe 1989-2010*. VS Verlag.
- Nikodem, K., Zrinščak, S. (2009). Croatian Religious Story. Coexistence of Firm Institutionalized and Individualized Religiosity. Research report for the project »Church and Religion in an Enlarged Europe«.
- Nikodem, K., Aračić, P. (2005). Obitelj u transformaciji, U: Baloban, J. (ur.) *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Golden marketing. str.145-178.
- Nikodem, K., Aračić, P., Džinić, I. (2010). Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih pokazatelja u razdoblju od 1999. do 2008. godine. *Bogoslovska smotra*, (u tisku).
- Oinonen, E. (2008). *Families in Converging Europe. A Comparison of Forms, Structures and Ideals*. New York: Palgrave Macmillan.

- Reher, D. S. (1998). Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts. *Population and Development Review*, 24(2):203-234.
- Rogić, I. (2000). *Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Wilson, B. R. (1966). *Religion in Secular Society. A Sociological Comment*. London: C.A. Watts & CO LTD.
- Wilson, B. R. (1982). *Religion in Sociological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Zeman, Z. (2004). *Autonomija i odgođena apokalipsa. Sociologijske teorije modernosti i modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

RELIGION AND FAMILY

Influence of Christian identity on perception of relationships between parents and children

Krunoslav Nikodem

Summary

The paper analyses the relation between Christian identity and the perception of the relationships between parents and children, as well as the characteristics of what is considered to be good upbringing within a family. The work is based on the results of an empirical research carried out for the project »Christian identity and quality of marital and family life« in May and June 2008, on the representative sample of 1200 adult Croatian citizens who either are or were married. Christian identity was constructed on the basis of the following questions: belief in the existence of God, i.e. acceptance of a certain concept of God (Christian or non-Christian); frequency of attendance at Sunday mass (institutionalized religious practice); religious self-identification (religiosity in a narrow sense), as well as on the basis of twenty items (questions about what it means to be a Christian).

The main hypothesis is that the respondents who are religious (in a wider sense) are more inclined to emphasize the elements of religious upbringing as good upbringing of children within a family. On the other hand, those who consider themselves to be non-religious, or religious in the sense of an individualized religiosity, will be more inclined to emphasize the elements of children independence. The results of the analysis confirm this hypothesis.

Key words: religion, Christianity, family, children, parents, religious upbringing

RELIGION UND FAMILIE

Der Einfluss der christlichen Identität auf die Wahrnehmung der Beziehung Eltern – Kinder

Krunoslav Nikodem

Zusammenfassung

In der Arbeit werden die Beziehungen der christlichen Identität und die Wahrnehmung der Beziehung Eltern – Kinder, sowie Merkmale einer guten Kindererziehung in der Familie analysiert. Die Arbeit beruht auf den Resultaten einer empirischen Untersuchung, die im Zusammenhang des Projekts »Christliche Identität und die Qualität des Ehe- und Familienlebens« (282-0000000-0780) durchgeführt wurde. Die Untersuchung wurde im Laufe der Monate Mai und Juni 2008 durchgeführt auf einem repräsentativen Muster von 1200 volljährigen Bürgern Kroatiens, die verheiratet sind oder waren. Die christliche Identität wird anhand folgender Fragen konstruiert: Überzeugung von der Existenz Gottes, bzw. Annahme einer bestimmten Konzeption des Gottes (christlich und nicht christlich); die Frequenz der Messebesuche sonntags (institutionelle Religionspraxis); religiöse Selbstidentifizierung (Religiosität im engeren Sinne), sowie auf Grund des Instrumentes von zwanzig Partikeln (Fragen, was es bedeutet, ein Christ zu sein).

In der Arbeit wird von der einfachen Hypothese ausgegangen, dass die Befragten, die sich selbst für religiös (im weiteren Sinne) halten, eher dazu geneigt sind, die Elemente einer christlichen Erziehung als einer guten Kindererziehung in der Familie hervorzuheben. Auf der anderen Seite werden diejenigen, die sich für nicht religiös halten, oder religiös sind im Sinne einer individualisierten Religiosität, eher dazu neigen, die Elemente der Selbstständigkeit des Kindes in dem Sinne hervorzuheben. Die Resultate der Analyse bestätigen diese Hypothese.

Schlüsselwörter: Religion, Christentum, Familie, Kinder, Eltern, Glaubenserziehung

